

Uit het 'Handschrift Vermeulen'

Wagenbergse woorden

De vaste lezers van *Brabants* hebben al diverse malen artikelen kunnen lezen over het 'Handschrift Vermeulen', een verzameling notities over West-Brabants dialect van de hand van Frans Vermeulen (1891-1965), bewaard in het archief van prof. dr. Jac. van Ginneken (Nijmegen/'s-Hertogenbosch). In het handschrift bevindt zich o.a. materiaal over het dialect van Wagenberg. In *Brabants* 26, jrg.7, nr. 2 (juni 2010), blz. 27-30 is van dat materiaal gebruik gemaakt voor een artikel over Wagenbergse kaart-terminen.

In deze bijdrage over het Wagenbergs wil ik aandacht besteden aan een lijst van Wagenbergse woorden uit het 'Handschrift Vermeulen'. Frans Vermeulen studeerde aan het grootseminarie 'Bovendonk' van het bisdom Breda, toen hij zich intens ging verdiepen in het West-Brabants dialect. Dat gebeurde in de periode 1916-1919. Onder toenmalige studiegenoten vond Vermeulen tal van zegslieden voor zijn dialectonderzoek. Wie zijn zegsman voor Wagenberg was, ben ik te weten gekomen door contact te leggen met de Heemkundekring 'De Vlassel't'. Het werkerrein van deze kring bestrijkt Terheijden, Langeweg en Wagenberg. Aan Johan van der Made uit Wagenberg legde ik de lijst met dialectwoorden uit zijn dorp voor met de vraag na te gaan in hoeverre de woorden van toen nu nog gangbaar zijn. Johan van der Made is vanaf de aanvang redacteur van een reeks uitgaven van 'De Vlassel't' en heeft zelf voor een aantal publicaties uit die reeks, met vier afleveringen per jaar, onderzoek verricht. Als geen ander is hij vertrouwd met geschiedenis van Wagenberg. Hij wist meteen de zegsman van Frans Vermeulen te traceren: A.J. (Toon) Scheermakers (Wagenberg 1895-Breda 1960), een jaargenoot van Frans Vermeulen, samen met hem in 1919 te Hoeven tot priester gewijd. Het jaar daarna volgde zijn benoeming tot leraar Nederlands aan kleinseminarie 'Ypelaar', waar Vermeulen klassieke talen doceerde. Emeritus-pastoor P.J.M. Rombouts schreef voor de 'Vlassel't'-reeks in 1994 een boekje over Scheermakers. Daarin staat in handschrift een gedicht van hem en dat handschrift komt duidelijk overeen met dat van de lijst van Wagenbergse woorden.¹

103 woorden

De lijst bevat 103 woorden in een willekeurige volgorde. Een enkele keer hoort een aantal woorden bij elkaar, zoals namen voor de weekdays en maanden. Hieronder volgt de uitslag van het onderzoek door Johan van der Made.

1. Van een klein aantal hebben Johan van der Made en ik de betekenis niet (met zekerheid) kunnen achterhalen. Wij bleven o.a. in het ongewisse bij:
 - rappetorie* 'repertoire'?
 - pès*
 - slemeurig*
 - konneke*
 - weesblauwe*
 - prompedevol* 'propvol'?
 - rakelshoot* 'ragebol'?
 - op den reutel* 'doodsreutel'? (geluid van lijk bij het kisten?).
2. Dan waren er woorden die **niet meer** als zodanig **in gebruik** bleken te zijn:
 - optober* 'oktober'
 - novemmer* 'november'
 - decemmer* 'december' (*septemmer* heeft het echter wel overleefd)
 - stikkedoor* 'stekel'
 - Jaasemui* 'tante Jans'
 - weeuw* 'weduwe'
 - sjeet opwenne* 'wol/sajet opwinden'
 - kenallievogeltje* 'kanarie'
 - trubbel* 'oponthoud'
 - ophijste* 'ophijzen'
 - euselijk* 'heus'
 - fivelos* 'meteen'/'vlug'²
 - zift* 'zeef'
 - masjese* 'marechaussee'³
 - temtatie* 'last'/'drukte'⁴

1. P.J.M. Rombouts, *A.J. Scheermakers, Priester – Leraar – Rector van Moederheil*, uitgave Heemkundekring 'De Vlassel't', Terheijden, 1994.
2. Mijn moeder (1905-1980) gebruikte het woord *fitelefos* in die betekenis.
3. In mijn eigen dialect, dat van Oud Gastel, is *masjese* nog wel in gebruik.
4. In mijn eigen dialect ken ik het woord *temtaosie* 'kwellings'/'rampzalige toestand'.

reskaotie 'risico'
 ottemebiel 'auto'
 braandverasteraotie 'brandverzekering'
 pampier 'papier'
 waogel 'wagen' (misschien ook 'waaghals')
 rips 'rups'
 pelker 'soort perzik'
 lieveereninneke 'lieveheersbeestje'? ⁵
 brievekaort 'briefkaart'/'ansichtkaart'
 regelat 'liniaal' of 'meetlat met schuifje'
 kroezel 'hoge zondagse (Brabantse) muts'
 bokkepruiken 'geen goede zin hebben'
 lerkesklompen 'damesklompen met leren band'
 Ook de woorden *dier* 'duur' en *vier* 'vuur' hebben geen stand kunnen houden ⁶

3. Enkele woorden zijn **enigszins** 'van aanschijn veranderd':

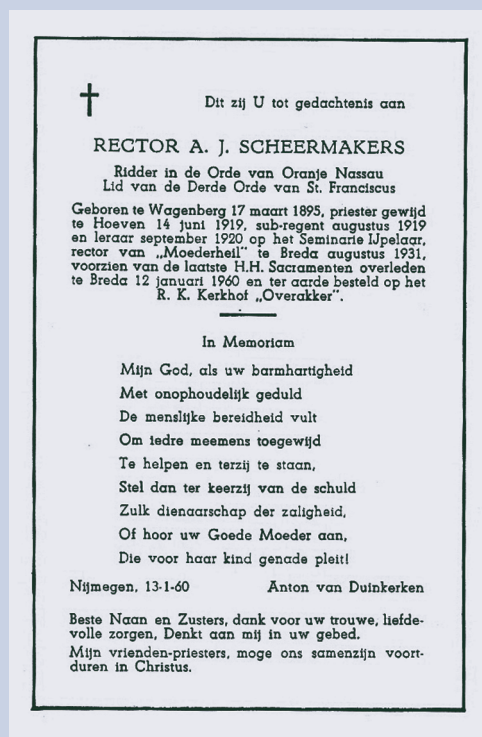
temst 'teems' nu *tems*
 broenetel 'brandnetel' nu *broeinotel*
 saldaote 'soldaten' nu *soldaote*
 kernijn 'konijn' nu *knijn*
 hootpijn 'hoofdpijn' nu *koppijn*
 kerrengemulk 'karnemelk' nu *kerrenemulk*
 aosem 'adem' nu *asem*
 gees 'ginds' nu *geus*.

4. Om en nabij de helft van de woorden is **nog in gebruik**.

Hier volgt een selectie o.m. op grond van klankgebruik, 'integratie' van leenwoorden en curiositeit:
bijne 'binden'
vijne 'vinden'
dosse 'dorsen'
gruun 'groen'
gruuntes 'groentes'
rengel 'regenen'
meule 'molen'
zwalloew 'zwaluw' ⁷
destag 'dinsdag'
ombleeg 'omlaag'
keusjes 'kunstjes'
bieskop 'bisschop'
hunning 'honing'
oppenniewt 'opnieuw'
overnieuwt 'opnieuw'
zenië 'zenuwen'
boekent 'boekweit'
ketier 'kwartier'
mesien 'machine'
bedallie 'medaille'
allosie 'horloge'
erremerie 'harmonie'
astraant/ontstaant 'brutaal' < Frans *assurant*

Balans

Over een periode van bijna een eeuw heeft het dialect van Wagenberg zich alleszins redelijk kunnen handhaven. Met name woorden als *meule*, *gruun*, *vijne* en *dosse* wijzen op klankvastheid. Ook de verbrabantiging van de leenwoorden is gebleven. Toen Jac. van Ginneken 100 jaar geleden de alarmbel luidde voor het dialect, zag hij de toestand te somber in.⁸ A.J. (Toon) Scheermakers heeft nog veel meer materiaal geleverd voor het 'Handschrift Vermeulen'. Wellicht komen we daar in volgende nummers van *Brabants* op terug. Dit artikel zou niet geschreven zijn zonder de essentiële inbreng van Johan van der Made, die ik hierbij hartelijk dank zeg voor zijn spontane medewerking.

Gedachtenisprentje van A.J. Scheermakers. Anton van Duinkerken was leerling van Toon Scheermakers op het kleinseminarie en heeft altijd contact met hem gehouden. Zijn docent Nederlands stimuleerde hem als dichter en dat heeft Anton van Duinkerken blijvend dankbaar gestemd. Archief Heemkundekring 'De Vlassel', Terheijden.

5. Vgl. de West-Brabantse benaming *lieveerenenneke*. Daarover: Dr. A. Weijnen, 'De namen van het lieveheersbeestje' in: *Edele Brabant*, jrg. 2, nummer 14 (30 januari 1948), blz. 12. Zie ook *WBD*, dl. III, afl. 4.2, blz. 168-171. Onder het vernederlandste trefwoord 'lieveheerehennetje' staat o.a. *lieveereereninneke*.
6. Mijn grootmoeder (1871-1957) sprak ook van *vier* en *dier*, mijn vader (1900-1982) niet meer.
7. 'Te Lage Zwaluwe' luidt in het dialect van Wagenberg *op de Zwalloew*.
8. Dr. Jan Stroop, 'Dialect en geschiedenis; bij wijze van inleiding' in: *Sprekend een Westbrabander* 2, Amsterdam, 1981, blz. 9-18. Jan Stroop toonde aan het eind van de jaren zeventig van de vorige eeuw met een onderzoek aan dat het

West-Brabants zich sinds ca. 1917 verrassend sterk gehandhaafd had.

Voor een korte samenvatting van dit onderzoek: Michel de Koning, 'De invloed van het Antwerps op het West-Brabants' in: *Brabants* 7, jrg. 2, nr. 3 (oktober 2005), blz. 39-43.